

УДК 811.161.2'282.4

Marek Olejnik
(Lublin, Polska)

TERENOWE NAZWY WŁASNE W GWARACH UKRAIŃSKICH WSCHODNIEJ LUBELSZCZYZNY NA PRZYKŁADZIE NAZW KULTUROWYCH

У статті проаналізовані мікротопоніми, зібрані в українських говірках східної Люблінщини (повіт Влодава) упродовж 2000-2005 років експедиційним та анкетним методами. Топонімами і мікротопонімами культуровими вважаємо ті, що походять від апелятивів і називають предмети, створені людськими руками, різного виду знаряддя, назви мір, об'єкти матеріальної і духовної культури. Усі назви мікрооб'єктів поділено, за класифікацією С. Роспонда, на назви *prymarne*, *sekundarne* і *komponowane*.

Ключові слова: мікротопонім, діалект, апелятив.

В статье проанализированы микротопонимы, зафиксированные в украинских говорах восточной Люблинщине (повит Влодава) в 2000-2005 годах экспедиционным и анкетным методами. Топонимами и микротопонимами называем те, что произошли от апеллятивов и именуют вещи, созданные человеческими руками, различные орудия труда, названия мер, объекты материальной и духовной культуры. Все названия, по классификации С. Роспонда, разделены на группы – названия *prymarne*, *sekundarne* і *komponowane*.

Ключевые слова: микротопоним, диалект, апеллятив.

The article is devoted to the microtoponyms of the Włodawa district Lublin province. The analysed material was collected in 2000-2005 in 101 villages in the Włodawa District. The collected microtoponyms were formally assigned in accordance with S. Rospond's classification to primary, secondary, and compound names. These are culture names assigned according to classification of W. Taszycki. The analysis of gathered material shows that the names are usually equal *nomen appellativum*. The introduced material delivers information about dialect system of this region, many phonetic characteristic features for dialects Włodawa area.

Key words: microtoponym, dialect, appellative.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie mикротопонимów zebranych w gwarze ukraińskiej na obszarze wschodniej Lubelszczyzny. Przedmiotem analizy są nazwy kulturowe.

Jako mикротопоним rozumiemy nazwę obiektu niezasiedlonego, czyli np. pole, las, pastwisko, droga itp.

Ponieważ, kwestią dyskusyjną jest w badaniach nad mикротопонимią granica między nazwą własną i pospolitą przyjęto, że "nazwą terenową jest wyraz, który w pewnym kręgu społecznym upowszechnił się na tyle, że ma zdolność określania obiektu w terenie i nie musi tracić przy tym swojego pierwotnego znaczenia" [8].

Materiał zebrano w latach 2000-2005 w wyniku eksploracji terenowej metodą wywiadu bezpośredniego oraz metodą ankietową, część analizowanego materiału została umieszczona w *Słowniku mикротопонимów i mикрогидронимów* autorstwa

H. Arkuszyna [2].

Powiat włodawski położony jest w północno-wschodniej części województwa lubelskiego. w okresie międzywojennym większość mieszkańców powiatu stanowili prawosławni. Proporcje te zmieniły się po II wojnie światowej. W wyniku przesiedleń w latach 1944-46 oraz w wyniku akcji "Wisła" w 1947 r. wyjechała ponad połowa mieszkańców powiatu włodawskiego.

Obecnie ludność prawosławna jest bilingwalna, posługuje się gwara polską i gwara ukraińską.

Nazwy kulturowe jest to kategoria nazw wyodrębniona na podstawie kryterium etymologicznego przez W. Taszyckiego [12]. Nazwy kulturowe określają toponimy lub mikrotoponimy, które powstały od wyrazów pospolitych określających: przedmioty będące dziełem rąk ludzkich, różnego rodzaju sprzęty, jednostki miar, obiekty kultury materialnej i duchowej.

Na badanym obszarze zebrano 54 nazwy kulturowe. Podzielono je według klasyfikacji formalnej ustalonej przez S. Rosponda [10] na nazwy: prymarne, sekundarne i komponowane.

A. Nazwy prymarne

W grupie nazw prymarnych odnajdujemy 47 mikrotoponimów:

1. Związane z kulturą rolną:

– w liczbie pojedynczej:

- **Horod** *Hor^ood*; działki warzywne; na wsch. od Macoszyna Dużego (gm. Wola Uhruska); n. kult.; równa ap. *hor^ood*; ‘uprawiane pole’; [6; 27]

- **Harada** *Hrad^a*;

1. las; na wsch. od Kaplonosów; (gm. Wyryki); n. kult.; równa ap. *hrada*; ‘wąski pas skopanej ziemi przeznaczony na uprawę roli’ lub ‘wyspa wśród bagien, moczarów, rozlewisk; grzbiet wyspy (kępy) wystający ponad wodę’; [7; 123]

2. las; na zach. od Lubienia (gm. Wyryki); n. kult.; równa ap. *hrada*; ‘wąski pas skopanej ziemi przeznaczony na uprawę roli’ lub ‘wyspa wśród bagien, moczarów, rozlewisk; grzbiet wyspy (kępy) wystający ponad wodę’; [7; 123]

- **Obrok** *O^obr^ook*; pastwisko; na płd. od Starego Brusa (gm. Stary Brus); n. kult.; równa ap. *obr^ook*; ‘podatek w zbożu lub innych produktach obrony kraju, opłata pobierana przez dziedzica od poddanych przed zniesieniem pańszczyzny’; [9; 506]

- **Poperecznia**

1. *Poper^oeč^hna*; droga; na płd. od Starego Brusa (gm. Stary Brus); n. kult.; równa ap. *poperecznia*; ‘pola biegnące w poprzek’; <pola położone prostopadle względem innych gruntów>;

2. *Poper^oeč^hna*; droga na zach. od Wyryk (gm. Wyryki); n. kult.; od ap. *poperecznia*; <droga biegnąca prostopadle do układu gruntów>;

3. *Poper^oeč^hna*; pola; na płn. wsch. od Holi (gm. Stary Brus); n. kult.; równa ap. *poperecznia*;

4. *Poper^oeč^hna*; pole; na wsch. od Horostyty (gm. Wyryki); n. kult.; równa ap. *poperecznia*;

5. *Poper^leč^hna*; pole; na zach. od Korolówki (gm. Włodawa); n. kult.; równa ap. *poperecznia*;

6. *Poper^leč^hna*; pola; na płd. od Janówki (gm. Hanna); n. kult.; równa ap. *poperecznia*;

- **Wołoka** *Vołoka*; pole; na płn. od Krasówki (gm. Włodawa); n. kult.; równa ap. *wołoka*; ‘obszar równy 30 morgom’;

- w liczbie mnogiej:

- **Działy** *Dźały*; łąki; na płd. od Holi (gm. Stary Brus); n. kult.; w l. mn. równa ap. *dział*; ‘część pewnej całości’;

- **Horody** *Horody*; pola; na wsch. od Wyryk (gm. Wyryki); n. topogr.; w l. mn. równa ap. *hor^od*; <w przeszłości znajdowały się tam ogrody warzywne> [1 I; 103]

- **Nawozy** *Naw^ozy*; pole na płd. zach. od Starego Brusa (gm. Stary Brus); n. kult.; w l. mn. równa ap. *naw^oiz*; <pole intensywnie nawożone ze względu na niską klasę ziemi>

- **Nowynky**:

1. *No^uvlynk^o’i*; dolina; na płn. od Macoszyna Dużego (gm. Wola Uhruska); n. kult.; w l. mn. od ap. *nowyna*; ‘karczunek, pole zasiane po raz pierwszy’; [9; 22]

- **Wołoky** *Vołok^o’i*; pole; na wsch. od Korolówki (gm. Włodawa); n. kult.; w l. mn., od ap. *wołoka*. [9; 26]

2. Mówiące o pozyskiwaniu gruntów pod uprawę:

- w liczbie pojedynczej:

- **Cieńcie**:

1. *Ćin^oc^oe*; pole; na wsch. od Wyryk (gm. Wyryki); n. kult.; równa ap. *cięcie*; ‘wyrabany las’; [9; 19]; <w przeszłości był las>

2. *Ćin^oc^oa*; pola; na płn. od Krasówki (gm. Włodawa); n. kult.; w l. mn. od ap. *cięcie*;

w liczbie mnogiej:

- **Peńky**

1. *Pen^ok^o’i*; pole na zach. od Janówki (gm. Hanna); n. kult.; w l. mn. od ukr. *peni^ook*; <wykarczowany las>

2. *Pen^ok^o’i*; pole; na zach. od Zamołodycza (gm. Stary Brus); n. kult. zob. wyżej

3. *Pen^ok^o’i*; łąki; na wsch. od Krasówki (gm. Włodawa); n. kult.; zob. wyżej

- **Pniaky** *Pn^oak^oy*; pola; na płn. zach. od Wołoskowoli (gm. Stary Brus); n. kult.; w l. mn. równa ap. *pniak*; <pola po wykarczowanym lesie>

- **Wyruby** *Vyruby*; las; na płn. od Wyryk (gm. Wyryki); n. kult.; w l. mn., równa ap. *wyrub*; ‘karczunek’ [9; 24];

3. Mówiące o obiektach kultury materialnej:

- **Cehelnia** *Ceheln^oa*; pole; na płd. wsch. od Nowego Brusa (gm. Stary Brus); n. kult.; równa ap. *cehelnia*; <w przeszłości w tym miejscu znajdowała się cegielnia>

- **Hostyneć** *Ho^usten^oec^o’*; droga; na wsch. od Macoszyna Dużego (gm. Wola Uhruska); n. kult.; równa ap. *hostyn^oec*;

- **Koszarki** *Košark^o’i*; las; na płd. od Lacka (gm. Hanna); n. kult.; w l. mn. od ap. *kaszara*; ‘miejsce wśród lasu, gdzie na noc zapędza się inwentarz’;

- **Krzyżówki** *Kryžuvky*; skrzyżowanie dróg; na zach. od Lubienia (gm. Wyryki); n. kult.; w l. mn., równa ap. *skrzyżowanie*; <skrzyżowanie dróg>

- **Ławki** *Ľavky*; łąka; na płd. od Krzywowierzby (gm. Wyryki); n. kult.; w l. mn. równa ap. *ławka*; <łąka, na której układano deski (*ławki*), aby zebrać siano z jej podtopionej części>

- **Pasika** *Pasyka*; pola na płn. wsch. od Janówki (gm. Hanna); n. kult.; równa ap. *pasieka*; <nadane pszczelarzowi przez pana>

- **Pereszpa** *Perlešpa*; las; na zach. od Zamołodycza (gm. Stary Brus); n. kult.; równa ap. *perlešpa*; ‘nasyt z ziemi’;

- **Prohun** *Proh^on*; droga; na wsch. od Wyryk (gm. Wyryki); n. kult.; równa ap. *prohon*; <droga, którą wyganiano bydło na pastwisko>

- **Prydatki:**

1. *Prydatk'i*; pola; na płd. wsch. od Janówki (gm. Hanna); n. kult.; w l. mn.; równa ap. *prydatok*; ‘dodatek, dokładka’ [9; 29];

2. *Prydatk'i*; łąki; na wsch. od Horostyty (gm. Wyryki); n. kult.; w l. mn., równa ap. *prydatki*; <ziemia, którą pan dodawał chłopom>;

3. *Prydatk'i*; pola; na płd. od Wołoskowoli (gm. Stary Brus); n. kult.; w l. mn. równa ap. *prydatok*; <ziemia dodana do już posiadanej>;

4. *Prydatk'i*; pola; na płn. wsch. od Kaplonosów (gm. Wyryki); n. kult.; równa ap. *prydatok*

- **Prymirky:**

1. *Prym'irky*; łąki; na płd. wsch. od Holeszowa (gm. Hanna); n. kult.; w l. mn.; równa ap. *prymirok*; ‘dodatkowy kawałek pola, dodatek’ [9; 29];

2. *Prym'irk'i*; pola; na wsch. od Suchawy (gm. Wyryki); n. kult.; w l. mn., równa ap. *przymiarek*;

- **Serwitut:**

1. *Servitut*; pola; na zach. od Zbereża (gm. Wola Uhruska); n. kult.; równa ap. *serwitut*; ‘prawo do korzystania z gruntów folwarcznych i chłopskich, przysługujące wzajemnie chłopom i dziedzicom (w ustroju pańszczyźnianym i po uwłaszczeniu)’; również ‘służenie, służba; prawo do korzystania z cudzej nieruchomości w określonym zakresie, np. do przejazdu, czerpania wody; służebność’ [9; 29];

2. *Serv'itut*; pole; na zach. od Korolówki (gm. Włodawa); n. kult.; równe ap. *serwitut*;

- **Stawok** *Stav^ook*; las; położony na niskim terenie; Kaplonosy (gm. Wyryki); n. kult.; równa ap. *staw^ook*; <las położony na podmokłym terenie>.

- **Szałasy** *Šalas'y*; pole; na płn. od Macoszyna Dużego (gm. Wola Uhruska); n. kult.; w l. mn.; równa ap. *szalas*; ‘tymczasowe schronienie uplecione z gałęzi, chrustu, liści trawy, u ludów koczujących prymitywne mieszkanie’; <konstrukcje wykorzystywane przez pracowników leśnych>

- **Torfiarki** *Torf'ar^oky*; łąka; na płd. od Holi (gm. Stary Brus); n. kult.; w l. mn., równa ap. *torf^olarka*; <pole o podłożu torfowym, wydobywano torf>

- **Tryb:**

1. *Tryb*; droga; na płn. od Lubienia (gm. Wyryki); n. kult.; równa ap. *tryb*; ‘wąska

płosa pola, zagon’;

2. *Tryb*; droga; na zach. od Starego Brusa (gm. Stary Brus); n. kult.; równa ap. *tryb*;

- **Wzduchy** *Vzdūchy*; łąka i las; na zach. od Zamołodycza (gm. Stary Brus); n. kult.; równa ap. *wzduchy*; <miejsce, gdzie zakopywano padłe zwierzęta> [1 I; 188];

Mówiące o obiektach sakralnych:

- Mohylky

1. *Mohylk’i*; cmentarz; na płn. od Wyryk (gm. Wyryki); n. kult.; równa ap. *mohylky* <stary cmentarz prawosławny’>;

2. *Mohylky*; cmentarz; na płn. od Zbereża (gm. Wola Uhruska); n. kult.;

3. *Mohylk’i*; cmentarz; na wsch. wsi Suchawa (gm. Wyryki); n. kult.; <cmentarz ukraiński>;

Nazwy pamiątkowe:

- **Jurok** *Ĵur^lok*; las; na płd. zach. od Starego Brusa (gm. Stary Brus); n. kult. pamiątkowa

- **Касар** *Kac^lap*; rów; na płd. od Starego Brusa (gm. Stary Brus); n. kult.; równa ap. *kacap*; ‘obraźliwa nazwa Rosjanina’;

B. Nazwy sekundarne

Wśród nazw sekundarnych znalazło się 7 nazw terenowych, utworzonych za pomocą formantów:

- **Czterwertyny** *Četvert^lyny*; łąki; na płd. wsch. od Holeszowa (gm. Hanna); n. kult.; w l. mn.; z form. *-yna*; od ap. *czetw^lert* (pol. *ćwierć*); ‘czwarta część morgi’;

- Maczulyska:

1. *Mac^lu^lys’ka*; pole; na płn. od Kaplonosów (gm. Wyryki); n. kult.; w l. mn. z form. *-ysko*; od ap. *macz^lulo*; ‘rów z wodą do moczenia konopi’;

2. *Mac^lu^lyska*; łąki i las; na płn. zach. od Krasówki (gm. Włodawa); n. kult.; w l. mn., z form. *-ysko*, od ap. *macz^lulo*; ‘rów z wodą do moczenia konopi’;

- **Smalone** *Sm^lalo^une*; pole; na zach. od Janówki (gm. Hanna); n. kult.; równa przym.; <miejsce, gdzie wytapiano smołę>

- **Smolyna** *Smol^lin^la*; las; na wsch. od Horostyty (gm. Wyryki); n. kult.; <las, w którym wyrabiano smołę>

- **Spilnyna** *Sp^lilnyna*; pole; na płn. od Krasówki (gm. Włodawa); n. kult.; z form. *-yna*, od przym. *spilne*; <pole, w przeszłości pastwisko należące do gospodarzy wsi Krasówka>

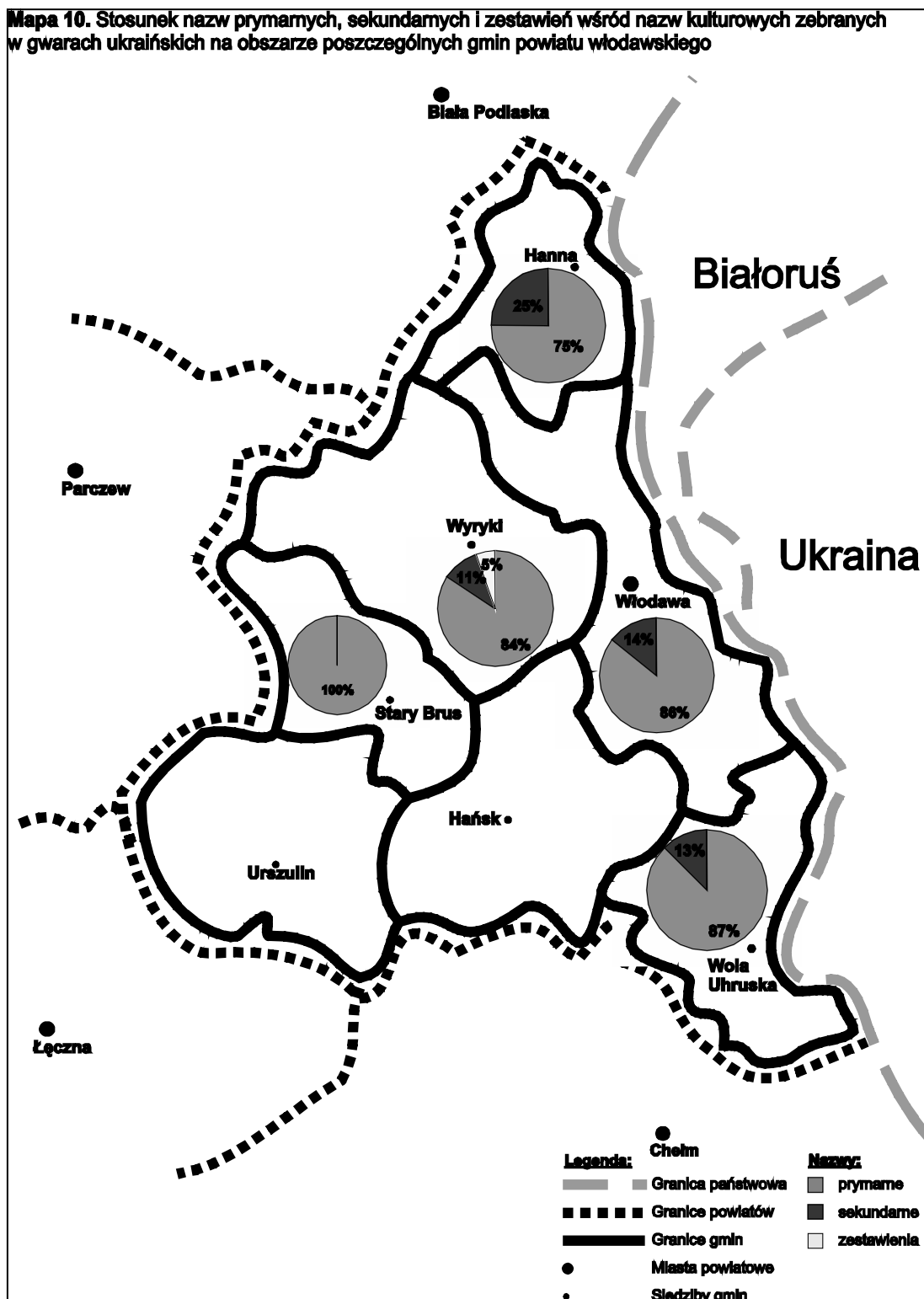
- **Zabytnyk** *Zab^lytnyk*; las; na zach. od Horostyty (gm. Wyryki); n. kult.; z form. *-nyk*; <po II wojnie światowej wykonano tam egzekucję>

- **Zduszyna** *Zd^lu^lszyna*; pole; na płn. zach. od Macoszyna Dużego (gm. Wola Uhruska); n. kult.; z form. *-yna* od ap. *zduchy*; <miejsce, gdzie składowano padłe zwierzęta>

C. Nazwy komponowane

Do grupy nazw komponowanych zakwalifikowaliśmy 1 nazwę z pierwszym członem przymiotnikowym upamiętniającym dawne osadnictwo na tym terenie + rzeczownik topograficzny:

- *Lytows'ki Pola Litovsk'i Pola*; pole; na płn. od Horostyty (gm. Wyrzyki); n. kult. pamiątkowa; zest.: przym. + rzecz.; <w lesie tym były mogiły Litwinów

Przedstawiony materiał dostarcza informacji o systemie gwarowym tego terenu, wiele cech fonetycznych charakterystycznych dla gwar ukraińskich okolic Włodawy znajduje częściowo odzwierciedlenie w systemie mikrotoponimicznym badanego obszaru. Szczegółowa sytuacja językowa w powiecie włodawskim była przedmiotem F. Czyżewskiego i S. Warchoła [3,4,5].

Wśród nazw kulturowych dominują nazwy prymarne (87%), nazwy sekundarne stanowią 11%, znikoma liczba, bo tylko 2%, to nazwy komponowane. Frekwencję tych nazw w poszczególnych gminach ilustruje mapa 1[□].

Bazą apelatywną wyekscerpowanych mikrotoponimów były przede wszystkim terminy mówiące o obiektach kultury materialnej oraz związane z kulturą rolną. Są one źródłem informacji o terenie, stosunkach gospodarczych, własnościowych i historii badanego obszaru.

Literatura*

1. Arkuszyn H. L., *Słownik zachidnopolis'kich hovirok*, t. 1-2, Łuck 2000.
2. Arkuszyn H. L., *Słownik mikrotoponimiv i mikrohydronimiv*, t. 1-2, Łuck 2006-2007.
3. Czyżewski F., *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*, Lublin 1986.
4. Czyżewski F., *Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia*, Lublin 1994.
5. Czyżewski F., Warchoń S., *Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny*, "Rozprawy Sławistyczne" 9, Lublin 1998.
6. Danyljuk O. K., *Słownik narodnych heohraficznych terminiv Wołyni*, Łuck 1997.
7. Jurkowski M., *Ukraińska terminologia hydrograficzna*, Wrocław 1971.
8. Lubaś W., *Nazwy terenowe powiatów jasielskiego i krośnieńskiego*, *Onomastica VIII*, 1963, s. 195–236 i *Onomastica IX*, 1964, s. 123–163.
9. Łesiów M., *Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny*, Lublin 1972.
10. Rospond S., *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław 1957.
11. *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.
12. Taszycki W., *Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału)*, Kraków 1946; przedruk w: W. Taszycki, *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. I: *Onomastyka*, Wrocław 1958, s. 228-268.

Objaśnienia skrótów

ap. – apelatyw	płn. – północ
form. - formant	przym. – przymiotnik
gm. – gmina	rzecz. – rzeczownik
n. kult. – nazwa kulturowa	wsch. – wschód
płd. – południe	zach. – zachód

*